

Samenvatting

De gehechtheidstheorie, die beschrijft hoe vroege ervaringen in de relatie met opvoeders van belang zijn bij de ontwikkeling van het zelfbeeld van kinderen en invloed hebben op relaties en vriendschappen die iemand later aangaat, wordt doorgaans toegeschreven aan John Bowlby. Mary Ainsworth is vooral bekend om het ontwerpen van de Vreemde Situatie Procedure waarmee de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie kan worden gemeten, maar bestudering van Ainsworth's correspondentie uit de jaren 50 en 60 brengt aan het licht dat zij ook veel inhoudelijk heeft bijgedragen aan de gehechtheidstheorie zelf. Voordat Ainsworth samenwerkte met Bowlby werkte ze in de jaren 30 en 40 in Toronto voor en met William Blatz, de bedenker van de *Security Theory*, waarmee in kaart wordt gebracht hoe een gezonde geestelijke ontwikkeling het best tot stand komt. In brieven en vroege artikelen zien we duidelijk hoe de *security* theorie van Blatz, met onder andere het belang van de moeder als veilige basis, door Ainsworth wordt ingebracht in de gehechtheidstheorie. Ook de Vreemde Situatie Procedure laat duidelijk sporen zien van haar eerdere werk met Blatz, voor wie ze vragenlijsten ontwierp om *security* te meten. Deze vragenlijsten meten ook nu nog op effectieve wijze de mate van *security* in verschillende domeinen. Ainsworth was overigens niet de eerste was die met een vreemde situatie procedure kwam - al in de jaren 30 experimenteerden onderzoekers met kinderen in een vreemde ruimte, al dan niet in aanwezigheid van hun ouder(s) of een onbekende persoon.

Blatz wilde graag de mate van *security* bij mensen kunnen meten, en begeleidde Ainsworth van 1936-1939 bij haar promotieonderzoek, waarvoor zij verschillende vragenlijsten ontwikkelde die de *security* van jong-volwassenen zouden moeten kunnen meten op de gebieden van familie en vrienden. Hoewel de vragenlijsten waren ontworpen met de bedoeling een lineaire maat voor *security* te verkrijgen, zag Ainsworth echter ook duidelijk patronen ontstaan, dus groepen mensen die op dezelfde manier omgingen met hun *security* of *insecurity*. In hoofdstuk vier van dit proefschrift hebben wij gekeken naar de eventuele huidige bruikbaarheid van Ainsworth's vragenlijsten. We hebben 247 studenten

de originele vragenlijsten van Ainsworth laten invullen en daarnaast, ter vergelijking, ook de korte versie van de ECR-RS (*Experiences in Close Relationships inventory*, Fraley et al, 2011) We hebben met de huidige digitale mogelijkheden voor statistische analyse (die Ainsworth niet tot haar beschikking had) een factoranalyse uitgevoerd met de items uit haar vragenlijst en vonden 16 items die samen binnen één schaal pasten en die we de *Ainsworth Security Questionnaire – Revised* (ASQ-R) hebben genoemd. Deze ASQ-R had een negatieve correlatie met de bestaande ECR-RS schalen, angst (*anxiety*) en vermijding (*avoidance*), hetgeen de convergente validiteit ondersteunt. Er blijft desondanks twijfel bestaan over de geschiktheid van zelfrapportage vragenlijsten om veiligheid van gehechtheid vast te stellen en het Gehechtheidsbiografisch Interview (George, Kaplan, & Main, 1985) lijkt een beter alternatief. Dit interview is echter zeer kostbaar en tijdrovend en voor een eerste screening zou een instrument als de ASQ-R bruikbaar kunnen blijken, mede omdat resultaten van de ECR, die zich niet alleen richt op de relatie met de ouders, maar ook op vriendschaps- en romantische relaties, vaak weinig voorspellende waarde lijken te hebben voor de resultaten uit het Gehechtheidsbiografisch Interview.

Na haar promotie in 1939 bleef Ainsworth werkzaam als docent aan de Universiteit van Toronto, maar tijdens de tweede wereldoorlog vervulde ze van 1942 tot 1946 verschillende functies in het leger en behaalde de rank van majoor. Ze was onder andere actief bij personeelsselectie waar ze testen en interviews afnam. Ze kwam daarna terug bij de Universiteit van Toronto om onder andere samen met Blatz studenten te begeleiden bij het ontwikkelen van andere instrumenten om *security* te meten. In 1950 trouwde ze met één van die studenten, Leonard Ainsworth en ze verhuisde met hem naar Londen, waar hij zijn promotieonderzoek kon doen.

Ainsworth in Londen met Bowlby

Ainsworth reageerde in Londen op een advertentie en vond zo werk bij John Bowlby (1907-1990) in de Tavistock Clinic. Bowlby deed in die tijd onderzoek naar de effecten van (tijdelijke) scheiding tussen moeder en kind (onder andere met James Robertson, beroemd om zijn film 'A two-year-old goes

to hospital'). Hier leerde Ainsworth voor het eerst om onderzoek te doen door middel van directe observatie in plaats van door het laten invullen van vragenlijsten –een les voor het leven. Via Ainsworth leerde Bowlby over de *security theory* van Blatz. In het eerste artikel dat Ainsworth en Bowlby samen schreven (1954) wordt de term *gehechtheid* nog niet gebruikt – in plaats daarvan verwijzen ze naar Blatz en spreken van een *secure dependency relationship*. Pas in een latere publicatie besluiten ze om het woord *dependency* te vervangen door het woord *attachment* (gehechtheid). In 1953 vertrokken de Ainsworths uit Londen en verhuisden naar Oeganda, alwaar Leonard zijn volgende betrekking had gevonden. Dit betekende echter niet het einde van de samenwerking tussen Ainsworth en Bowlby, zoals we verderop in deze samenvatting zullen zien.

Ainsworth in Oeganda en Baltimore

Geïnspireerd door het werk met Bowlby besloot Ainsworth om in Oeganda een studie te doen naar het ontstaan van de band tussen moeder en kind en ze observeerde 26 moeder-kind paren twee-wekelijks in de thuisomgeving. Ze constateerde onder andere dat de kinderen die de beste band met hun moeder hadden, ook het makkelijkst exploratief gedrag vertoonden en minder van streek raakten als moeder even uit zicht was, of zich bij haar terugkeer snel door haar lieten troosten. Ze probeerde deze band, die ze later *gehechtheid* noemde, in kaart te brengen. Ze bestudeerde hoe de kinderen de moeder als een veilige basis gebruikten, het fenomeen waarover ze van Blatz had geleerd. In 1956 verhuisden Ainsworth en haar man naar Baltimore waar zij het onderzoek dat ze in Oeganda had uitgevoerd, repliceerde. Opnieuw onderzocht ze 26 moeder-kind paren en bestudeerde de ontwikkeling van de moeder-kind band tijdens thuisobservaties. Het onderzoek in Baltimore was uitgebreider dan het onderzoek in Oeganda en Ainsworth zag kans meer aandacht te besteden aan het observeren en meten van de sensitiviteit van de moeder – ze ontwierp hiervoor een aparte sensitiviteitsschaal. Het is niet verwonderlijk dat Ainsworth sensitiviteit van belang achtte: Blatz schreef herhaaldelijk in zijn adviesboeken dat je als ouder je uiterste best moet doen om te begrijpen waarom kinderen reageren zoals ze doen en, indien mogelijk, de omstandigheden zo moet aanpassen dat zij aansluiten bij het kind en niet andersom (Blatz, 1929, 1931,

1944). Om het totale onderzoek empirisch sterker te maken, voegde ze er ook een objectieve meting in het laboratorium aan toe, de Vreemde Situatie Procedure. Over dit instrument en het ontstaan ervan gaan hoofdstuk twee en drie van dit proefschrift, zie verderop in deze samenvatting.

Zoals gezegd, de samenwerking tussen Ainsworth en Bowlby hield niet op toen Ainsworth naar Oeganda verhuisde. Vanaf de tijd dat zij uit Londen vertrok correspondeerden Ainsworth en Bowlby veelvuldig met elkaar. Uit deze brieven is op te maken hoe de gehechtheidstheorie zich ontwikkelde. Ainsworth en Bowlby wisselden voortdurend ideeën uit, vroegen elkaar om commentaar en corrigeerden elkaars werk. Deze wederzijdse invloed is duidelijk zichtbaar in de artikelen en boeken die Ainsworth en Bowlby vanaf de jaren vijftig hebben geschreven. Vooral de brieven waarin ze hun gedachtengang uiteenzetten geven een goed beeld van ieders inbreng. In Ainsworth's brieven aan Bowlby zien we duidelijk keer op keer verwijzingen naar de *security theory* van Blatz en we zien het belang dat Ainsworth hechtte aan het gebruik van de moeder als een veilige basis en het sensitief reageren van de moeder op signalen van het kind. Ook zette Ainsworth in haar brieven uiteen hoe ze verschillende instrumenten ontwikkelde om *security* en later gehechtheid, maar ook sensitiviteit te meten. Bowlby's schreef vooral over zijn bevindingen naar aanleiding van de onderzoeken naar de effecten van moeder-kind scheidingen (waarbij hij veel samenwerkte met James Robertson), en beschreef zijn groeiende inzichten met betrekking tot de ethologische grondslag van de moeder-kind band. Bowlby zag hierdoor steeds duidelijker een evolutionaire basis voor zijn theorie.

De gehechtheidstheorie, die door dit uitwisselen van gedachten door Ainsworth en Bowlby langzaam vorm begon te krijgen, werd versterkt door de gegevens die Ainsworth had verzameld in Oeganda in 1954-1955, en daarna in Baltimore in de jaren '60. Deze gegevens brachten gehechtheidsgedrag in kaart en zorgden voor een empirische basis van de gehechtheidstheorie. De Vreemde Situatie Procedure die Ainsworth en haar assistent Barbara Wittig hadden bedacht als onderdeel van de Baltimore studie zorgde ervoor dat het concept *gehechtheid* meetbaar werd en sloeg daardoor een brug naar de empirische

praktijk. De Vreemde Situatie Procedure is vandaag de dag het meest gebruikte instrument om de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie te meten.

De Vreemde Situatie Procedure (VSP)

De Vreemde Situatie Procedure (*The Strange Situation Procedure*) wordt gedaan als het kind twaalf tot achttien maanden oud is. De procedure bestaat uit acht observatie-episoden (in totaal twintig minuten), waarin een moeder en kind gevolgd worden in een observatieruimte met stoelen en wat speelgoed. Na een aantal minuten komt een vreemde de ruimte binnen, daarna verlaat de moeder de ruimte voor korte tijd (het kind is alleen met de vreemde) en komt weer terug. Vervolgens verlaat de vreemde de ruimte, en daarna opnieuw de moeder, zodat het kind alleen is. De vreemde komt terug, probeert het kind te troosten, en dan komt ook de moeder weer terug. Door goed op te letten hoe het kind reageert tijdens de afwezigheid van de moeder, maar vooral tijdens de herenigingsepisoden, kan het gehechtheidstype van het kind geclassificeerd worden. In eerste instantie werden drie typen gehechtheid onderscheiden:

een **veilige gehechtheid** (B) – het kind laat zich bij terugkeer van de moeder door haar troosten en gaat redelijk snel weer over tot spelen en ontdekken (*exploratory behavior*);

een **onveilig-vermijdende gehechtheid** (A) – het kind negeert en ontwijkt de moeder als ze terugkomt, lijkt door te gaan met spelen, maar houdt de moeder vanuit de ooghoeken in de gaten;

een **onveilig-ambivalente gehechtheid** (C) – het kind laat zich bij terugkeer van de moeder moeilijk door haar troosten, duwt haar weg en laat haar vervolgens weer niet los. Het kind keert niet of nauwelijks terug naar spelen en ontdekken.

Veel later is door Main en Solomon (1990) een vierde categorie toegevoegd, de D-categorie voor gedesorganiseerde gehechtheid. Dit type gehechtheid komt

voort uit angst voor (bepaald gedrag van) de gehechtheidsfiguur, terwijl het kind tegelijkertijd op deze persoon is aangewezen voor bescherming.

Gehechtheid kan ook bij volwassenen gemeten worden. Hiervoor wordt het Gehechtheidsbiografisch Interview (*Adult Attachment Interview*) gebruikt, dat ontworpen is door Main in de jaren tachtig (Main, Kaplan & Cassidy, 1985). De gehechtheidsrelatie wordt hier niet afgeleid uit wat er feitelijk gebeurd is, maar uit de manier waarop de volwassene praat over zijn of haar jeugdervaringen.

De geschiedenis van de Vreemde Situatie Procedure

Toen de eerste resultaten van het gebruik van de VSP werden gepubliceerd in 1969 leek het te gaan om een totaal nieuw en uniek instrument. Nader onderzoek wijst echter uit dat er al decennia lang soortgelijke experimenten werden gedaan. Als onderdeel van de eerdergenoemde interesse in de ontwikkeling van kinderen in het begin van de 20ste eeuw, aangevoerd door onder andere de *mental hygiene movement*, begon men te experimenteren met de reacties van kinderen op angst, en probeerde men te achterhalen hoe ze met die angst omgingen. Kinderen werden bijvoorbeeld alleen in een kamer gezet, waarna ze bang werden gemaakt met een donderend geluid (Hagman, 1932), of er werd gekeken hoe kinderen omgingen met een situatie waarin ze zonder hun moeder een aantal testjes moesten ondergaan (Bayley, 1932).

Wiehe (1933) was de eerste die een kind alleen of met de moeder in een kamer bestudeerde terwijl er een vreemde bij kwam. Hij bezigde als eerste de termen *secure* en *insecure* in dit verband. Na hem werden deze termen echter te pas en te onpas gebruikt, en in 1941 riepen Prichard en Ojemann om verduidelijking van de termen *security* en *insecurity* en om een uniforme manier om deze te meten. In 1941 en 1942 deden Shirley en Poyntz een aantal onderzoeken waarbij ze dezelfde vragen stelden als Ainsworth later in de VSP zou doen: "Hoe groeten de kinderen hun moeder na afwezigheid? Wat zegt dit over de moeder-kind relatie?" Shirley was ook de eerste die de term *Vreemde Situatie* gebruikte.

De eerste die een vreemde situatie echt als diagnostisch instrument gebruikte was Arsenian (1943). Zij voerde een laboratoriumexperiment uit waarbij de effecten van de vreemde situatie, soms met moeder, soms zonder, op het kind werden gemeten. Zij vertaalde de reactie van de kinderen in een mate van *security*. In de jaren '40 en '50 werd slechts één *vreemde situatie* studie uitgevoerd, door Heathers in 1954. Heathers deed een uitgebreidere versie van Shirley's studie uit 1941. Zijn belangrijkste conclusie was dat een experiment op zich niet genoeg kon zeggen en dat meer uitgebreide thuisobservaties nodig waren om de resultaten van de test te verklaren (iets wat Ainsworth in de Baltimore studie ook zou doen). In de jaren '60 vonden meerdere *vreemde situatie* studies plaats, waarvan een aantal grote gelijkenis vertoonde met de VSP zoals we die nu kennen. Studies als die van Berg, Stark en Jameson (1966), Tennes en Lampl (1966), Rosenthal (1967a, 1967b), Cox en Campbell (1968), Schwarz (1968) en Rheingold (1969) maakten allemaal gebruik van een onbekende ruimte met speelgoed, varieerden de aan- en afwezigheid van de moeder en introduceerden een onbekende persoon of lieten iets angstaanjagends gebeuren. Enkele onderzoekers gingen wat verder dan andere in het uitlokken van een reactie bij het kind - zo liet Rosenthal gegil en gehuil vanachter een rode deur horen, en liet vervolgens een hand, gehuld in zwarte handschoen, langzaam vanachter de deur verschijnen, een olielamp uitdoen en weer verdwijnen, waarna er het geluid van een angstig huilend kind kon worden gehoord. Schwarz joeg kinderen de stuipen op het lijf door plotseling een op afstand bestuurbare mechanische speelgoedgorilla uit een doos te laten lopen.

Veel van deze onderzoekers uit de jaren '60 gaven aan geïnspireerd te zijn geraakt door de studies van Arsenian (1943) en Harlow (1958). De laatste had met zijn onderzoek naar het gedrag van resusaapjes aangetoond dat de aapjes, die in een hok waren geplaatst met een kunstmoeder van warme badstof én een kunstmoeder van ijzerdraad met een voedingsfles, een sterke voorkeur hadden voor de zachte badstofmoeder, ook al gaf deze geen voeding; de apen brachten het grootste deel van de tijd bij de badstofmoeder door en klommen alleen kortstondig de kille ijzerdraadmoeder in om even te drinken. In een vervolgonderzoek liet Harlow zien dat de aapjes veel makkelijker een vreemde situatie verkenden als de badstof kunstmoeder in de ruimte stond, dan wanneer

de aapjes alleen in een vreemde ruimte waren. De aapjes gebruikten de kunstmoeder als veilige basis.

Ainsworth voerde haar eerste VSPs uit in 1963 als onderdeel van de Baltimore studie. De VSP bevat veel van wat Ainsworth had geleerd bij Blatz (belang van explorerend gedrag, gebruik van de moeder als veilige basis) en bij Bowlby (scheidingservaring gebruiken om gehechtheidsgedrag op te roepen, gedrag bij terugkeer bestuderen). Ainsworth presenteerde haar eerste bevindingen tijdens een Tavistock meeting in Londen met Bowlby en anderen in 1965. De eerste publicatie is van 1969. Hoewel er vele andere *vreemde situatie* studies zijn gedaan tussen 1930 en 1970, is alleen Ainsworth's VSP overgebleven en wordt het instrument nog steeds veelvuldig gebruikt. Verschillende factoren kunnen dit verklaren. Ten eerste was de VSP gebaseerd op twee theorieën die decennia nodig hadden gehad om zich te ontwikkelen: de *security theory* en de gehechtheidstheorie. De laatste kon het geobserveerde gedrag bovendien verklaren vanuit evolutionair en ethologisch standpunt. Ten tweede vestigde Ainsworth's VSP de aandacht op de ouder-kind relatie. In plaats van de reactie van het kind toe te schrijven aan de aanwezigheid van een onbekende persoon of een vreemde of angstaanjagende omgeving, zag Ainsworth de reactie van het kind als het resultaat van de veilige of onveilige relatie met zijn of haar ouder. Ten derde was de VSP niet een experiment dat wat over gemiddelden zei, maar gaf het informatie over ontwikkelingsverschillen tussen individuele kinderen. De VSP maakte een directe classificatie mogelijk van de gehechtheidsrelatie van het kind met de ouder, waardoor het mogelijk werd om problemen in een vroeg stadium op te sporen. De VSP maakte het mogelijk om in een laboratorium, op simpele wijze, binnen 20 minuten de kwaliteit van de gehechtheidsrelatie tussen kind en ouder te classificeren.

Conclusie

Dit proefschrift laat zien dat Ainsworth's bijdrage aan de gehechtheidstheorie omvangrijker is dan algemeen wordt aangenomen. De ervaring en theoretische kennis die zij opdeed gedurende twintig jaar studie en werk in Toronto met Blatz zijn duidelijk terug te vinden in de

gehechtheidstheorie zoals wij die nu kennen, en ook de ontwikkeling van instrumenten als de Vreemde Situatie Procedure (met als uitkomst de verschillende gehechtheidscategorieën) en de sensitiviteitsschalen staan niet op zich, maar zijn een logisch gevolg van Ainsworth's ruime ervaring met het ontwerpen van instrumenten om security te meten. En hoewel de *security theory* van Blatz vandaag de dag nauwelijks nog genoemd wordt, zien we veel aspecten van deze theorie terug in de gehechtheidstheorie. We kunnen daarom stellen dat Bowlby, Ainsworth, en indirect Blatz, alle drie op belangrijke wijze hebben bijgedragen aan de gehechtheidstheorie.